

แนวทางพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมในสถานศึกษา โดยกระบวนการเรียนการสอน

พระเทพวัชรบัณฑิต ศ. ดร.

อธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ความนำ

การที่จะพัฒนาคนให้มีคุณธรรม จริยธรรมได้ เบื้องต้นต้องเข้าใจองค์ประกอบของความเป็นคน (มนุษย์) ทั้งด้านกายภาพและจิตภาพก่อน องค์ประกอบพื้นฐานของชีวิตคือขั้น ๕ ประกอบด้วย ๑. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เรื่องนี้เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปในวงการผู้ศึกษาพระพุทธศาสนา แต่ถ้าถามต่อว่า “รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ คืออะไร?” คำตอบเริ่มจะซับซ้อนขึ้นทำให้เข้าใจยาก

รูป แปลว่า สิ่งที่แตกสลายไปเพราะปัจจัย หมายถึงส่วนที่เป็นร่างพร้อมคุณลักษณะและอาการ เวทนา แปลว่า ความรู้สึกสุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ นิยมใช้ในภาษาอังกฤษว่า Feeling สะท้อนออกมาเป็นอารมณ์ดีหรือไม่ดี ซึ่งประยุกต์ออกมาแล้วน่าจะหมายถึงอาการที่เรียกว่า Emotion ในภาษาอังกฤษ แต่คำว่า Feeling มีความหมายลึกซึ้งกว่าคำว่า Emotion

สัญญา แปลว่า ความจำได้หมายรู้

สังขาร แปลว่า การปรุงแต่งทางจิต หมายถึงการเติมสีส่นเข้าไปในสิ่งที่ผ่านเข้ามาผ่านไปในชีวิต เหมือนกับการตีความหรืออธิบายปรากฏการณ์ทางจิต ทำให้เกิดผลสืบเนื่องออกมาในลักษณะดีบ้างไม่ดีบ้าง เช่น ทำให้เกิดความปลาบปล้มในอารมณ์ อิมอกอิมใจ ทำให้เกิดความคิดประทุษร้าย ทำให้เกิดความริษยา ทำให้เกิดความรู้สึกสังสาร เป็นผลจากการปรุงแต่งทางจิตทั้งสิ้น

วิญญาณ แปลว่า ความรู้แจ้งอารมณ์ หมายถึงว่า เวลาตาเห็นรูป เรียกว่าจักขุวิญญาณ หูได้ยินเสียง เรียกว่าโสตวิญญาณ จมูกได้กลิ่น เรียกว่า ชานวิญญาณ ลิ้นได้ลิ้ม(ชิม)รส เรียกว่า ชิวหาวิญญาณ ภายได้สัมผัสอะไรบางอย่าง เรียกว่า กายวิญญาณ และใจคิดถึงอะไรบางอย่าง เรียกว่า มโนวิญญาณ

เหล่านี้คือคำอธิบายองค์ประกอบพื้นฐานของชีวิต

เมื่อพูดถึง “ชีวิต” มีอะไรที่ซับซ้อนเกินกว่าคำอธิบายที่ว่า มีอะไรซับซ้อนกว่าที่ตาเห็น หูได้ยิน จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้ลิ้มรส ภายสัมผัส และทำยที่สุดแม้กระทั่งใจรับรู้

๑ ส.บ. (ไทย) ๑๗/๕๕/๕๘ , อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑/๑.

การที่ชีวิตมนุษย์จะก่อกำเนิดขึ้น ไม่ได้หมายถึงว่าเกิดจากการที่องค์ประกอบ ๕ ส่วนมารวมตัวกัน ไม่ใช่ว่ารูปร่างมาจากที่หนึ่ง เวทนามาจากที่หนึ่ง สัญญามาจากที่หนึ่ง สังขารมาจากที่หนึ่ง วิญญาณมาจากที่หนึ่ง แต่ละองค์ประกอบก็มาจากต่างที่กันแล้วรวมตัวกันเป็นชีวิต อย่างนี้เป็นความเข้าใจผิด ที่ถูกคือขันธ์ ๕ เป็นหนึ่งเดียว แต่มี ๕ องค์ประกอบซึ่งทำหน้าที่ต่างกันประสานสอดคล้องกัน รูปทำหน้าที่ก่อประสานกลไกเชิงกายภาพ เวทนาทำหน้าที่เสพเสวยอารมณ์ สัญญาทำหน้าที่เก็บบันทึกอารมณ์หรือมวลประสบการณ์ สังขารทำหน้าที่ปรุงแต่งเป็นผลทำให้เกิดความดีความชั่วตามมา วิญญาณทำหน้าที่ ๒ อย่างคือ หน้าที่รับรู้อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และหน้าที่สืบต่อชีวิตจากภพสู่ภพ

กลไกทำให้ชีวิตมนุษย์ดำเนินไป:

ชีวิตมนุษย์เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปอย่างไร ?

ความเป็นหนึ่งทำหน้าที่ต่างกันแต่สอดคล้องประสานกันของขันธ์ ๕ เหมือนกับส่วนประกอบของเกวียน หรือเครื่องยนต์กลไกของรถยนต์หนึ่งคัน มีความเป็นหนึ่งเดียวทำหน้าที่ต่างกันสอดคล้องประสานกัน เมื่อจะทำให้เคลื่อนไปข้างหน้าหรือข้างหลัง ถ้าเป็นเกวียนก็ต้องมีการผลัดการดัน ถ้าเป็นรถยนต์ก็ต้องมีน้ำมันเชื้อเพลิง กระบวนการชีวิตดำเนินไปไม่ต่างจากกรณีของเกวียนหรือรถยนต์

มีพุทธภาษิตว่า “กมฺมุณา วตฺตตี โลกิ” แปลว่า “สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม” หมายถึงว่ามนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์โลกประเภทหนึ่งจะเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปก็เพราะกรรม คำว่า “กรรม” แปลว่า การกระทำ หมายถึงการกระทำทางกาย ทางวาจา ทางใจ ซึ่งไม่มีอะไรซับซ้อน เป็นเรื่องง่ายๆ ที่เข้าใจได้ แต่ที่มาของกรรมและผลของกรรมเป็นเรื่องที่น่าสนใจและซับซ้อนอยู่พอสมควร

กรรมเกิดขึ้นได้อย่างไร ? ผลของกรรมอยู่ที่ไหน ? และมีผลต่อการดำเนินไปของชีวิตอย่างไร ?

วงจรมโดยสรุปคือ กิเลส กรรม วิบาก หมายถึงว่า เพราะกิเลสทำให้เกิดการกระทำ(คือกรรม) เมื่อมีการกระทำก็ย่อมมีผลของการกระทำ(คือวิบาก) “แต่ในรายละเอียดข้อมีข้อที่ต้องศึกษามากกว่านี้

ก่อนที่กรรมจะเกิดขึ้น อายตนะภายในคือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กับอายตนะภายนอกคือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์(ธรรมารมณ์คือสิ่งที่ใจนึกคิด) มีอันต้องมาประสานสัมพันธ์กัน

^๒ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๐/๕๘๒.

^๓ มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๓ ตอน ๑ พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๘๓-๓๘๔.

นั่นคือ ตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับโณภูริัพพะ ใจกับธรรมารณ์ เมื่อมีเหตุปัจจัยพร้อมจึงเกิดการรับรู้หรือรู้แจ้งตามช่องทางต่างๆ ดังนี้^๔

- การรู้แจ้งทางตา เรียกว่า จักขุวิญญาน
- การรู้แจ้งทางหู เรียกว่า โสตวิญญาน
- การรู้แจ้งทางจมูก เรียกว่า ชมานวิญญาน
- การรู้แจ้งทางลิ้น เรียกว่า ชิวหาวิญญาน
- การรู้แจ้งทางกาย เรียกว่า กายวิญญาน
- การรู้แจ้งทางใจ เรียกว่า มโนวิญญาน

จะเป็นการรู้แจ้งทางใดก็ตาม เมื่อเกิดการรู้แจ้งแล้วล้วนมีส่วนทำให้เกิดกรรมทั้งสิ้น ถ้าคนผู้นั้นยังมีกิเลสตัณหาอยู่ กิเลสตัณหาเป็นแรงผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหวทางกาย วาจา หรือใจ นั่นคือกรรม ซึ่งทำให้กลไกภายในร่างกายของมนุษย์ดำเนินไปไม่รู้จักจบจักสิ้น สมศักดิ์เห็นสมชายใส่บาตรทุกวัน การเห็นสมชายใส่บาตรทุกวัน อาจมีผลทำให้สมศักดิ์สร้างกรรมหลายลักษณะ เช่น

- สมศักดิ์คิดว่า สมชายใส่บาตรทุกวัน การใส่บาตรคงทำให้เกิดสิ่งดีงามแก่ชีวิตเป็นแน่ จึงลงมือแต่เข้ามาใส่บาตรดูบ้าง (เป็นมโนกรรมที่เป็นกุศลและกายกรรมที่เป็นกุศล)
- สมศักดิ์รู้สึกชื่นชมยินดีและอนุโมทนากับการที่สมชายใส่บาตรทุกวัน (เป็นมโนกรรมที่เป็นกุศล)
- สมศักดิ์รู้สึกว่า สมชายชอบทำบุญเอาหน้า ภาวนากันตาย (เป็นมโนกรรมที่เป็นอกุศล) วันหนึ่งไปร่วมงานกับเพื่อนๆ ซึ่งสมชายก็ไปร่วมงานด้วย สมศักดิ์พูดเชิงเสียดสีให้ได้ยินทั่วกันว่า “การทำบุญใส่บาตรทุกวันไม่ได้หมายถึงว่าคนผู้นั้นจะเป็นคนดี บางทีใจคิดชั่วแต่ทำเหมือนว่าเป็นคนใจบุญ” (เป็นวจีกรรมที่เป็นอกุศล)

การที่คนมีกิเลสรู้แจ้งโลกภายนอกทางใดก็ตาม จะเป็นเรื่อง/เป็นสิ่งดีงามหรือไม่ดีงามก็ตาม ล้วนมีผลทำให้เกิดกรรมทั้งสิ้น อาจเป็นกรรมดี(กุศลกรรม)หรือกรรมชั่ว(อกุศลกรรม) ขึ้นอยู่กับการใคร่ครวญอย่างถ่วงถ่วงหรือไม่ถ่วงถ่วง ขึ้นอยู่กับวิธีคิดและเจตนิสัยของบุคคลนั้นๆ

ถามว่า “เมื่อคิดดี พูดดี ทำดีหรือคิดชั่ว พูดชั่ว ทำชั่วแล้ว” จะเกิดผลสืบเนื่องอย่างไร ?

ทุกเรื่องที่เกิด ทุกกรรมที่ทำ ทุกคำที่พูด ดีหรือชั่ว ทุกที่ทุกเวลา มีผลกระทบต่อกันหรือบุคคลอื่นหรือไม่ก็ตาม ล้วนมีผลสืบเนื่องทั้งสิ้น จิตส่วนลึก(ภวังคจิต)จะทำการบันทึกไว้ทั้งหมด เก็บสะสมไว้กลายเป็นพลังมหาศาลที่ผลักดันชีวิตให้เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปวนเวียนอย่างไม่รู้จบสิ้น จนกระทั่งบุคคลนั้นจะพัฒนาตัวเองไปถึงขั้นหมดกิเลส เมื่อไม่มีกิเลสก็ไม่มีการสร้างกรรม เมื่อไม่มีกรรมก็ไม่มีผลสืบเนื่องที่

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๓/๓๑๖, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๒๑/๘๑.

จะเป็นแรงผลักดันให้มีการเวียนว่ายตายเกิด สรูปก็คือ “กรรม” เป็นกลไกทำให้ชีวิตมนุษย์ดำเนินไป
ฐานที่ทำให้เกิดกรรมก็คือขันธ ๕ ซึ่งเป็นฐานก่อเกิดอายตนะภายในคือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นอกจากนี้
จะเป็นฐานทำให้เกิดกรรมแล้ว ขันธ ๕ ยังเป็นผู้ทำกรรมและเก็บสะสมผลกรรมแล้วกลายมาเป็นพลัง
ขับเคลื่อนตัวเองให้สืบต่ออย่างไม่ขาดสาย

ชีวิตมนุษย์ในภพพระพุทธานุชาจึงไม่ใช่สิ่งที่มาจากร่างของใคร ไม่ได้มาจากนอกโลก
ไม่ได้จากส่วนประกอบอื่นใด ถ้าจะพัฒนาชีวิตมนุษย์ก็ต้องดูที่องค์ประกอบพื้นฐานนี้ และหาแนวทางที่
จะบริหารจัดการองค์ประกอบพื้นฐานโดยหลักการและวิธีการอย่างไรให้เกิดการพัฒนาขึ้นมา

หลักคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม

ขั้นที่ ๑ สร้างศรัทธา

ครูอาจารย์ผู้ทำหน้าที่สอนในสถานศึกษาต้องมีหลักคิดคือ ศรัทธาเป็นฐานของการเรียนการสอน
สรรพวิชา พระพุทธศาสนาสอนว่า “สทฺธาย ตรติ โสมิ” แปลว่า ข้ามพันหุบเหวหล่มเลนได้ด้วยศรัทธา
เบื้องต้นแห่งความสำเร็จในการสอนคือศรัทธา ผู้สอนต้องมีศรัทธา ผู้เรียนก็ต้องมีศรัทธา โดยเฉพาะ
ผู้เรียนนั้นเกิดศรัทธาขึ้นได้มาเพราะผู้สอนมีคุณสมบัติที่พึงประสงค์

คุณสมบัติที่พึงประสงค์ของผู้สอน มี ๒ ส่วนคือ

ส่วนที่ ๑ จรรยา คือคุณสมบัติด้านความประพฤติ

พระพุทธศาสนาแสดงคุณสมบัติของผู้เป็นครูอาจารย์ไว้ เรียกว่า กัลยาณมิตตธรรม^๕ มี ๗
ประการดังนี้ (๑)น่ารัก (๒)น่าเคารพ (๓) นายกย่อง (๔) รู้จักพูดรู้จักชี้แจง (๕) รับฟังคำแนะนำและ
วิพากษ์วิจารณ์ได้ (๖) พูดเรื่องที่ยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจได้ (๗)ไม่แนะนำในเรื่องหรือในสิ่งที่ไม่สมควร

คนที่เป็นครูอาจารย์อาจมีข้อบกพร่องเล็กๆ น้อยๆ ด้านความประพฤติอยู่บ้าง แต่โดยรวมแล้ว
ต้องมีความประพฤติดีในระดับที่สังคมยอมรับได้ การแสดงออกทางกายเช่น การยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม
หรือการแสดงทางกายอื่นใด การแสดงออกทางวาจาเหมาะสมถูกกาลและเทศะ เหมาะกับบุคคล และ
สังคมผู้รับฟัง มีมาตรฐานดีที่สังคมยอมรับและถือเอาเป็นแบบอย่างได้ ทำให้เกิดศรัทธาในจิตใจของผู้
พบเห็น

ส่วนที่ ๒ วิชา คือคุณสมบัติด้านวิชาการ

^๕ อ.สุตต. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗.

คนที่เป็นครูอาจารย์ต้องมีความโดดเด่นทางวิชาการจนเป็นที่สังเกตได้ นั่นคือเป็นคนที่มีความคุณสมบัติเรียกว่า “พหุสัจจะ” แปลว่า ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมามาก เรียนรู้มามาก หรือคงแก่เรียน มีองค์ประกอบ ๕ คือ ^๖ (๑)พหุสสุตา เรียนมาก (๒)ธตา จำได้ (๓)วจสา ปริจิตา ใช้คล่อง (๔)มนสาอนุเปกขิตา ชื่นใจ (๕)ทิวฐิยา สุปฏิวิททา เชี่ยวชาญเกี่ยวกับหลักวิชานั้นๆ ทั้งที่เป็นต้นฉบับ(Original) และคำอธิบายรวมทั้งความเห็นของคนยุคต่อมา^๗

ความรู้ที่จำเป็นต้องถ่ายทอดเพื่อให้คนมีคุณธรรม จริยธรรม มี ๒ ส่วน คือ ความรู้ด้านวิชาการ เฉพาะสาขากับความรู้เรื่ององค์ประกอบพื้นฐานแห่งชีวิต นอกจากจะรู้ว่าปรัชญาคืออะไร ศาสนาคืออะไร ตรรกศาสตร์คืออะไร วัฒนธรรมคืออะไร เป็นต้นแล้ว ผู้สอนยังต้องรู้และเข้าใจอย่างลึกซึ้งด้วยว่าชีวิตคืออะไร ประกอบด้วยอะไร ชีวิตเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปอย่างไร ? เพื่อนำมาประกอบการจัดกระบวนการวิชาและวิธีการถ่ายทอดความรู้ให้มีผลต่อการพัฒนาชีวิตมนุษย์

เรื่องของเลโอนาดอ ดา วินชี^๘ ผู้เป็นทั้งวิศวกรและจิตรกรบันลือโลกเป็นกรณีที่น่าศึกษา เพราะเหตุไร ? ภาพที่ดา วินชีวาดขึ้นแต่ละภาพมีลักษณะพิเศษไม่เหมือนใคร ดูเหมือนเป็นภาพมีชีวิตเช่นภาพโมนาลิซา ดา วินชีบอกว่า จิตรกรต้องรู้ลักษณะของกล้ามเนื้อ รู้เรื่องกายวิภาคศาสตร์ ตัวเขาเองได้ศึกษาร่างกายมนุษย์อย่างละเอียดและได้ผ่าศพมาแล้ว ๓๐ ศพเพื่อศึกษาระบบการทำงานของกล้ามเนื้อและการไหลเวียนของโลหิต ด้วยเหตุนี้เอง เมื่อจะวาดภาพมนุษย์ ทำให้เขาเกิดจินตนาการเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ลึกล้ำทะลุปรุโปร่ง วาดภาพมนุษย์ให้เป็นมนุษย์จริงๆ

ตัวอย่างจากเรื่องดา วินชี ไม่ได้กำลังบอกว่า คนทั้งหลายต้องทำแบบดา วินชี แต่กำลังบอกว่าเรียนอะไรก็แล้วแต่ ต้องเรียนย้อนกลับไปทีรากฐานของวิชา ให้มองเห็นโครงสร้างเนื้อหาทั้งหมด เหมือน

^๖ สรุปความจากมหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลตถปิณี แปล เล่ม ๒ พิมพ์ครั้งที่ ๑๐,(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓-๒๑.

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๖๗.

^๗ เส้นสายแห่งความเชี่ยวชาญในหลักวิชาตามธรรมเนียมพระพุทธานุศาสน์ มีลำดับขั้นและขอบเขตดังนี้ (๑)สูตรต้นฉบับ (๒)สูตรตามุโลม คำอธิบายต้นฉบับ (๓)อาจารย์วาท คำอธิบายต้นฉบับของครูอาจารย์ร่วมสมัย (๔)อรรถโนมิตี ความเห็นของนักวิชาการทั่วไป ครูอาจารย์ศึกษาวิชาการใดๆ ต้องมีความรู้และเข้าใจสืบสาวย้อนกลับไปที่ต้นฉบับได้ และไล่เลียงจากต้นฉบับมาจนถึงความเห็นของนักวิชาการปัจจุบันได้ จึงจะได้ชื่อว่ามีความรู้คุณสมบัติด้านวิชาการที่พึงประสงค์

^๘ เลโอนาดอ ดา วินชี เป็นชาวเมืองฟลอเรนซ์ อิตาลี มีชีวิตอยู่ในช่วง พ.ศ. ๑๙๙๕-๒๐๖๒ ใน พ.ศ. ๒๐๔๖ ขณะที่พักอยู่ในเมืองฟลอเรนซ์ เขาวาดภาพเหมือนของลิซา เดล กิโอดอนดา ซึ่งเป็นภรรยาของขุนนางผู้ใหญ่นางหนึ่ง ใช้เวลาวาดอยู่ ๔ ปี เมื่อกวาดเสร็จแล้วกลายเป็นงานสร้างสรรคบันลือโลก ชื่อว่า โมนา ลิซา ปัจจุบันอยู่พิพิธภัณฑสถานลูฟวร์ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

ข้อมูลจาก วิกิกรม กรมดิษฐ์, มองชีโอโลก ภาค ๓, (กรุงเทพฯ: อัดลาลายด์ พรินเตอร์ส, ๒๕๕๑), หน้า ๓๘๕-๔๐๑.

มองเห็นข้างทั้งตัว แล้วค่อยกลับมาเรียนรายละเอียดค่อยๆ และต้องเรียนรู้ให้ละเอียดลึกซึ้ง เอาทั้งใจ และกายเข้าไปซึมซับเนื้อหาวิชา พุดตามหลักการประเมินผลแล้วหมายถึงว่า ผู้เรียนต้องมีครบทั้ง ความรู้ ความจำ ความเข้าใจ การนำไปใช้ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ การประเมินค่า

คุณสมบัติทั้ง ๒ ส่วนนี้จะเป็นเครื่องมือสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นในศิษย์ ถ้าผู้สอนไม่มีคุณสมบัติ ดังกล่าว ศิษย์ไม่มีศรัทธา การเรียนการสอนก็สักแต่ว่าสอน วิชาการไม่เจริญงอกงาม จิตใจก็ไม่เจริญงอกงาม แม้จะจบเป็นบัณฑิต ความเป็นบัณฑิตก็ไม่เจริญงอกงาม

ขั้นที่ ๒ การปลูกฝังผู้เรียน

กรอบในการปลูกฝังผู้เรียนคือไตรสิกขา ประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา การปลูกฝังผู้เรียนให้มี ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นองค์ประกอบสำคัญเบื้องต้นในการเรียนการสอนยุคใหม่ คนไม่ดีทำอะไรก็มี ปัญหาไปหมด เรียนหนังสือไป วิชาที่ได้มาก็กลายเป็นวิชามาร คนไม่มีสมาธิเรียนหนังสือไม่จำ เรียนไป หงุดหงิดไป คนไม่มีปัญญาเรียนหนังสือไม่รู้เรื่อง นี่คือนิสัยที่นักบริหารการศึกษาต้องรู้และใส่ใจให้มาก

หลักในการจัดการเรียนการสอนแบบสำนักสัตยาไสของอาจารย์อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา คือ ดี ต้องมาก่อนเก่ง ความดีเป็นเครื่องมือสร้างความเก่ง คนดีเมื่อได้รับการศึกษาไปจะกลายเป็นคนเก่งได้ไม่ ยาก ศีล สมาธิ ปัญญา มีลักษณะเป็นทั้งวิธีการและเป้าหมายไปในขณะเดียวกัน นั่นคือในบางกรณี ถ้า ประสงค์จะให้คนมีศีล สมาธิ ปัญญา ก็ใช้วิธีการประกอบพิธีทำบุญ ให้ทาน สมาทานศีล หาโอกาสเข้า วัดรับศีลจากพระภิกษุอยู่เป็นประจำ นานไปก็จะมีอัธยาศัยเป็นคนมีศีล หมั่นฝึกปฏิบัติกรรมฐานอยู่เป็นประจำ นานไปกลายเป็นคนมีสมาธิดี ฝึกคิดฝึกใคร่ครวญอยู่เสมอ นานไปกลายเป็นคนสติปัญญาดี อย่างนี้เรียกว่าเป็นทั้งวิธีการและเป้าหมาย

ในบางกรณี ศีล สมาธิ ปัญญา อยู่ในลักษณะเป็นเป้าหมาย เช่น ประสงค์จะให้คนมีศีล สมาธิ ปัญญา ต้องทำกิจกรรมหรือพิธีกรรม อาจารย์อาจองใช้วิธีการให้เด็กที่ศึกษาในโรงเรียนสัตยาไสให้พระ สวดมนต์ สังคมบางท้องถิ่นที่มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอยู่เป็นประจำ แล้วให้ถือเป็นโอกาสที่ผู้คน ในสังคมนั้นจะได้มาร่วมกันทำสาธารณประโยชน์และพูดคุยกันแต่เรื่องดีงาม หรือถือโอกาสอบรมสั่ง สอนกัน ไม่นานจะกลายเป็นคนมีศีล บริกรรม(ท่องบ่น)หัวใจติปิโสหรือหัวใจอริยสัจ ๔(ตามแบบที่พล ตริหลวงวิจิตรวาทการสอนไว้)อยู่เป็นประจำ ไม่นานก็จะกลายเป็นคนมีสมาธิดี และท้ายที่สุดย่อมมีผล ทำให้เกิดปัญญา

ขั้นที่ ๓ กรอบในการถ่ายทอดความรู้

กรอบในการถ่ายทอดความรู้ควรดำเนินตามธรรมเนียมพระพุทธศาสนา คือ ปรีชาปฏิบัติ ปฏิเวธ ปรีชาปฏิบัติคือ เรียบทฤษฎี ปฏิบัติคือฝึกปฏิบัติตามทฤษฎีที่ได้เรียนมา ปฏิเวธคือการบรรลุผลของการปฏิบัติว่าตามหลักพระพุทธศาสนาจริงๆ ปรีชาปฏิบัติคือพระพุทธรูป คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่สรุปลงมาเป็นแนวปฏิบัติในกรอบไตรสิกขา ปฏิเวธคือผลของการปฏิบัติระดับต้นคือ สุข สงบ เยือกเย็น ระดับสูงคือมรรค ผล นิพพาน การถ่ายทอดเนื้อหาให้ครอบคลุมกระบวนการวิชาต้องประยุกต์ตามหลักพระพุทธศาสนา

วิชาการอื่นๆ ก็มีกรอบในการถ่ายทอดความรู้ไม่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะ เป็นภาษาศาสตร์ สังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ นั่นคือต้องมีทั้งปรีชาปฏิบัติ ปฏิเวธ จะให้น้ำหนักในส่วนไหนมากกว่ากันขึ้นอยู่กับลักษณะของวิชา

กรอบในการถ่ายทอดวิชาการเพื่อการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมควรได้รับการเน้นในด้านไหน ? มีคำสำคัญอยู่ ๒ ชุดที่ควรนำมาพิจารณาประกอบการจัดการเรียนการสอน คือ (๑) รู้ดี ทำได้ ใช้เป็น และ (๒) สอนให้รู้ ทำให้อู อยู่ให้เห็น

“รู้ดี ทำได้ ใช้เป็น” เป็นเป้าหมายด้านวิชาการ “รู้ดี” คือรู้ปรีชา รู้ทฤษฎี “ทำได้” คือปฏิบัติได้ตามที่รู้ รู้อย่างไร ทำได้อย่างนั้น “ใช้เป็น” คือปฏิเวธ เมื่อเรียนจบมาแล้วไม่ได้เอาความรู้มาใส่ปากแบกหาม แต่เมื่อถึงสถานการณ์ที่จำเป็น สามารถนำความรู้ที่นั่นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้

“สอนให้รู้ ทำให้อู อยู่ให้เห็น” เป็นกรอบในการสร้างจรณะหรือวิชาชีวิต ครูอาจารย์ต้องการให้ศิษย์เป็นมนุษย์สมบูรณ์ เป็นคนดีมีศีลธรรม ต้องสอนเขาให้รู้วิธีการที่จะเป็น ต้องทำให้อู อยู่ให้เห็นเป็นตัวอย่างที่ดี (Role Model)

ซี.พี. ตั้งสถาบันเทคโนโลยีปัญญาภิวัฒน์ขึ้นมาผลิตบุคลากรของตัวเองก็ด้วยวัตถุประสงค์ ๒ อย่าง คือ (๑) สร้างบัณฑิตที่มีลักษณะเฉพาะทาง (๒) สร้างนักปฏิบัติ หลักคิดของซี.พี. ที่ตั้งสถาบันการศึกษาขึ้นมา มีพื้นฐานบนคำสำคัญ ๒ ชุดดังที่กล่าวมานั้น

มีข้อสังเกตเพื่อให้พิจารณาในที่นี้ดังนี้

ความเป็นนักทฤษฎีกับความเป็นนักปฏิบัติ เป็นคนละส่วนกัน ใช่หรือไม่ใช่ ?

ทฤษฎีเกิดจากความคิดของคนแล้วเอาไปบรรจุไว้ในตำรา วิธีปฏิบัติเกิดจากประสบการณ์ที่ได้รับมาจากสถานการณ์จริงซึ่งมีความแตกต่างหลากหลายไปตามกาละ เทศะ บุคคล และสภาพแวดล้อม ใช่หรือไม่ใช่ ?

การเป็นคนดีกับการเป็นคนมีความรู้ทางศาสนา เป็นคนละส่วนกัน ใช่หรือไม่ใช่ ?

ความเป็นคนดีเกิดจากการปฏิบัติตามหลักศาสนาและกฎเกณฑ์ทางสังคม หรือเกิดจากความผู้
ความเชี่ยวชาญในวิชาการศาสนาและศาสตร์ต่างๆ ?

มีความรู้เชี่ยวชาญวิชาการด้านศาสนา เป็นหลักประกันได้หรือไม่ว่าจะเป็นคนดี ?

จัดให้เรียนวิชาศาสนา ผลที่ได้คือมีความรู้เข้าใจหลักศาสนา ไม่ใช่ความเป็นคนดี ใช่หรือไม่ใช่ ?

**ความพยายามของหลายคนที่จะทำให้มีการเรียนการสอนวิชาศาสนาในโรงเรียน ใน
วิทยาลัย หรือในมหาวิทยาลัย ด้วยหวังจะทำให้ผู้เรียนเป็นคนดี จึงเป็นความหวังดีที่ไม่ตรง
กับความจริง เพราะความจริงก็คือว่า มีการเรียนการสอนวิชาศาสนา ผลที่ได้ก็คือความรู้ความ
เข้าใจวิชาศาสนา ไม่ใช่ความเป็นคนดี ความเป็นคนดีจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อได้นำเอาความรู้วิชา
ศาสนานั้นๆ มาปฏิบัติ**

วิชาการทั้งหลายก็เหมือนกัน เรียนจบแล้ว สิ่งที่ได้คือความรู้ แต่ไม่แน่ว่าจะมีความเป็นมนุษย์ที่
สมบูรณ์หรือไม่ เป็นเรื่องที่น่าขบคิด ประเด็นที่นักการศึกษาต้องรู้ในเบื้องต้นคือ หลักวิชาการทั้งหลาย
จะเจริญงอกงามและเป็นประโยชน์ต่อชีวิตใดๆ ต้องมีการปฏิบัติและเกิดผลของการปฏิบัติ ซึ่งจะก่อผล
สืบเนื่องคือ “ปิติ” แปลว่าความอิมใจที่จะย้อนกลับไปหล่อเลี้ยงชีวิตให้สดชื่นดื่มด่ำไปกับหลักวิชาการนั้น

เป้าหมายของการเรียนการสอนที่ควรจะเป็นในปัจจุบัน

เป้าหมายที่ ๑ ความสามารถด้านวิชาการ

(๑) จินตามยปัญญา

“จินตามยปัญญา” แปลว่า ความรู้เกิดจากการคิดพิจารณาหาเหตุผลด้วยตัวเอง สูดยอดแห่งการ
สอนคือ การทำให้คนรู้จักคิดและคิดเป็น อินเดียวโบราณมีวิธีการแยบยลในการสอนลูกหลานให้เป็นคน
ช่างคิด รู้จักคิดและคิดเป็นอย่างไร ? เขาสร้างเทพนิยายหรือเทพปกรณัมขึ้นมา สังคมอินเดียเต็มไปด้วย
ด้วยเทพเทพี มีตัวตนอย่างไร อยู่ที่ไหน เป็นอยู่อย่างไรไม่มีใครรู้ แต่ก็สร้างเรื่อง ปั้นเป็นรูป เขียนเป็น
ภาพ สร้างสถานที่ประดิษฐานสถิตีให้เป็นหลักแหล่งแล้วกราบไหว้บูชา เรื่องเทพเทพีเกิดขึ้นได้อย่างไร ?
เป็นเรื่องที่มีความสลบซับซ้อนอย่างน่าอัศจรรย์ เทพนิยายหรือเทพปกรณัมเป็นจินตนาการของมนุษย์
ล้วนๆ ซึ่งบางกรณีอาจเป็นความจริงและตรงกับความจริงที่มีอยู่จริงๆ บางกรณีอาจไม่เป็นความจริงและ
ไม่ตรงกับความจริงๆ ไตเลย

สังฆกรรมที่เป็นสากลสูงสุดมีความสลบซับซ้อนเกิดกว่าที่จะถ่ายทอดออกมาด้วยคำพูดได้ คน
โบราณจึงสร้างเทพนิยายขึ้นมาเพื่อที่จะถ่ายทอดความจริงของโลก ซึ่งกระบวนการในการสร้างนั้นต้อง

ใช้จินตนาการที่ละเอียดซับซ้อน ดังนั้น สังคมมีเรื่องเทพเทพีมาก ย่อมเป็นเครื่องแสดงว่าคนในสังคมเป็นพวกเจ้าความคิด (ไม่ใช่คนงมงายอย่างที่เข้าใจกัน) ชอบคิดชอบจินตนาการสร้างสรรค์

อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่เกิดจากการคิดอย่างเดียวถือเป็นเพียงจุดเริ่มต้น จะต้องมีการต่อยอดด้วยการเรียน มิเช่นนั้นจะกลายเป็นเรื่องหลักลอยไร้สาระ กลายเป็นอันตรายได้ เหมือนที่ขงจื๊อกล่าวว่า “การศึกษาโดยปราศจากความคิดก็ไร้ประโยชน์ ทำนองเดียวกัน ความคิดที่ปราศจากการศึกษาก็เป็นอันตราย”^{๙๙} คนที่เป็นเจ้าความคิดเหล่านี้เมื่อมีโอกาสเรียนปรัชญาและวิทยาศาสตร์ควบคู่ไปด้วย จึงกลายเป็นคนเก่งที่หาใครเทียบได้ยาก

การเรียนการสอนวิชาการทั้งหลายต้องมีส่วนทำให้ผู้รู้จักคิด คิดได้ คิดเป็น ที่เรียกกันในภาษาพระพุทธศาสนาว่า “โยนิโสมนสิการ” หมายถึงวิธีคิด ๑๐ แบบคือ (๑)แบบสืบสาวเหตุปัจจัย (๒)แบบแยกแยะส่วนประกอบ (๓)แบบสามัญลักษณะหรือแบบรู้เท่าทันธรรมดา (๔)แบบอริยสังข์หรือแบบแก้ปัญหา (๕)แบบอรรถธรรมสัมพันธ์หรือแบบตามหลักการและความมุ่งหมาย (๖)แบบคุณโทษและทางออก (๗)แบบคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม (๘)แบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรม (๙)แบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน (๑๐)แบบแยกแยะแจ่มแจ้ง^{๑๐} คิดแบบโยนิโสมนสิการนี้เองที่ทำให้เกิดปัญญา คำว่า “โยนิโสมนสิการ” แปลตามอักษรว่า การทำไว้ในใจโดยแยบคาย หมายถึง การคิดหรือพิจารณาอย่างถูกวิธี ถูกทาง มีเหตุผล เป็นเครื่องมือปลูกเร้าให้เกิดความรู้สึกลงมาการคิดอย่างนี้ เรียกโดยศัพท์วิชาการดังนี้ (๑)คิดถูกวิธี คือ อุปายมนสิการ (๒)คิดถูกทาง คือ ปถมนสิการ (๓)คิดมีเหตุผล คือ การณมนสิการ (๔)คิดเป็นเครื่องมือปลูกเร้าให้เกิดความรู้สึกลงมา คือ อุปปาทมนสิการ

ทฤษฎีทั้งหลายไม่ได้เกิดจากการอ่านหรือฟังมาจากใคร ทฤษฎีที่แท้จริงต้องเกิดจากความคิดของตัวเองล้วนๆ คำว่า “ทฤษฎี” เป็นภาษาสันสกฤต ตรงกับภาษาบาลีว่า “ทิวฐิ” แปลว่า ความเห็น “ทฤษฎี” เป็นความเห็น ไม่ใช่ตัว “ความรู้” อย่างที่หลายคนเข้าใจ จะเห็นว่านักทฤษฎีหลายคนไม่ได้เรียนหนังสือ ไม่ได้ฟังอะไรจากใครมาก หลายคนไม่ได้อ่านอะไรมาเท่าไร ท่านเหล่านั้นสร้างทฤษฎีจากความคิดล้วนๆ

^{๙๙}พิน ดอกบัว, ปวงปรัชญาจีน, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๗๒.

^{๑๐} ผู้ประสงค์คำอธิบายโดยพิสดาร ศึกษาได้จาก พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๖๗-๗๒๖.

(๒) สุตมยปัญญา

“สุตมยปัญญา” แปลว่า ความรู้เกิดจากการสดับเล่าเรียน ความรู้แบบที่เรียกว่าสุตมยปัญญา คืออะไร ? ความจริงต้องถามก่อนว่า “ความรู้คืออะไร ?” ข้อมูลบวกกับความจำจัดเป็นความรู้หรือไม่ ? คนอ่านหนังสือมาก ได้ยินได้ฟังมามากและที่สำคัญคือจำได้มากถือว่าเป็นคนมีความรู้มากหรือไม่ ? ความรู้ที่เรียกว่า “สุตมยปัญญา” คือความรู้ที่มีจุดเริ่มต้นจากการฟังแล้วเกิดความเข้าใจบวกกับความจำ ผ่านการสังเคราะห์วิเคราะห์สรุปตามความหยั่งเห็น(Intuition)ของตัวเอง ตรงนี้คือสุตมยปัญญา

ประมวลความรู้ในวิชาต่างๆ ไม่ควรเป็นสูตรสำเร็จหรือเป็นชุดความรู้สำเร็จรูปที่มีความเป็นปรนัยมากเกินไป แต่ควรมีลักษณะปลายเปิดยืดหยุ่นและมีความเป็นอัตนัยสูง มีลักษณะตรงกับศัพท์ทางพระพุทธศาสนาว่า “กัฆานียะ” แปลว่า เรื่องที่ควรสงสัย^{๑๑} ต้องเป็นเรื่องที่ควรสงสัย ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนรู้จักสังเคราะห์วิเคราะห์ข้อมูลแล้วประมวลสรุปเป็นความรู้ของตัวเอง ครูอาจารย์ผู้สอนต้องมีวิธีกระตุ้นให้ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยตัวเอง

(๓) ภาวนามยปัญญา

“ภาวนามยปัญญา” แปลว่า ความรู้เกิดจากการอบรมลงมือปฏิบัติ หมายถึงว่า เมื่อคิดทฤษฎีอะไรขึ้นมาได้หรือได้ยินได้ฟังทฤษฎีใดแล้วนำมาสู่การปฏิบัติ จนประสบความสำเร็จหรือไม่ประสบความสำเร็จ ตรงนี้จะทำให้เกิดความรู้ที่เรียกว่า “ภาวนามยปัญญา” ธรรมเนียมทางพระพุทธศาสนานิยมหมายถึงการลงมือปฏิบัติกรรมฐาน ความรู้เกิดจากการปฏิบัติกรรมฐานเรียกว่า “อภิญญา” แปลว่า ความรู้ยิ่ง ประกอบด้วยความรู้ที่ทำให้ (๑)แสดงฤทธิ์ได้ (๒)มีหูทิพย์ (๓)มีตาทิพย์ (๔)ระลึกชาติได้ (๕)รู้ความคิดของคนอื่น และเมื่อปฏิบัติต่อก็จะทำให้ได้ความรู้ขั้นสูง(๖)ความรู้ทำให้หมดกิเลส ถ้ามองว่า “การปฏิบัติกรรมฐานเท่านั้นทำให้เกิดความรู้เหล่านี้หรือ ?” ความรู้ที่เรียกว่าอภิญญา เกิดมาจาก

---

^{๑๑} ธรรมเนียมพระพุทธศาสนา มีวิธีปฏิบัติหรือหลักความเชื่อในเรื่องที่ควรสงสัย ๑๐ วิธีคือ (๑)อย่าปลงใจเชื่อด้วยฟังตามกันมา (๒)อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆกันมา (๓)อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ (๔)อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ (๕)อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรก (๖)อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান (๗)อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามเหตุผล (๘)อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พึงใจไว้แล้ว (๙)อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้ (๑๐)อย่าปลงใจเชื่อนับถือถือว่า “ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา” เมื่อใคร่รู้เข้าใจด้วยตนเอง “ธรรม-เรื่อง-เหล่านี้เป็นอกุศล เป็นกุศล มีโทษ ไม่มีโทษเป็นต้นแล้ว จึงควรละหรือถือปฏิบัติตามนั้น

วิธีปฏิบัติเหล่านี้ปรากฏในพระสูตรที่มี ๒ ชื่อคือ “เกสปุตติยสูตร” เพราะพระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ชาวเกสปุตตนิคม และชื่อว่า กาลามสูตร เพราะทรงแสดงแก่ชนเผ่ากาลามะ วรรณะกษัตริย์ ซึ่งเป็นชาวเกสปุตตนิคมนั่นเอง

องค์ประกอบ ๒ ส่วนคือ (๑) ข้อมูลที่สั่งสมมา อาจมาจากการสังเกต การศึกษาจากตำรา จากคำบอกเล่า (๒) ฌานจิต คือการเพ่งพินิจ

นาโรปะในสหรัฐอเมริกา^{๑๒} เป็นมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงระดับโลก ก่อตั้งขึ้นโดยอาศัยแนวคิดทางพระพุทธศาสนา เป็นมหาวิทยาลัยเอกชนที่รัฐบาลรับรอง จัดการเรียนการสอนด้วยวิธีการ “ฌานศึกษาหรือธ्यानศึกษา(Contemplative Education-นักวิชาการบ้านเรานิยมแปลว่า **จิตตปัญญาศึกษา**) สอนวิชาพระพุทธศาสนา สอนวิชาพุทธปรัชญาควบคู่กันไปการปฏิบัติกรรมฐาน ผสมผสานการฝึกสติ เจริญปัญญา สร้างวิถีคิดวิเคราะห์ปัญหา เหมือนกับวิธีการที่พระพุทธศาสนานิกายเซนฝึกคนให้ขบคิดปัญหา เป็นปัญหาที่ยากแต่ในที่สุดก็เกิดการตรัสรู้แบบฉับพลัน(Sudden Satori) มุ่งพัฒนาความคิด ผสมผสานกับการปฏิบัติธรรม ประเด็นที่น่าสนใจอยู่ที่ **วิธีการเรียนวิธีการสอน(Learning-Teaching Method)**ที่ใช้วิธีบูรณาการเนื้อหาวิชาเข้ากับประสบการณ์จริงในชีวิต ไม่ได้อยู่ที่ **เนื้อหาวิชา(Subject-Matter)**แต่เพียงอย่างเดียว กล่าวคือ จะสอนวิชาการไหนก็ตาม ประเด็นสำคัญอยู่ที่วิธีการที่เรียกว่า “ฌานศึกษา หรือธ्यानศึกษา(Contemplative Education)” ให้เพ่งพินิจเข้าถึงแก่นความจริง

ฌานศึกษาหรือธ्यानศึกษา(Contemplative Education) เป็นทฤษฎีการจัดการศึกษาที่ ผสมผสานการเรียนรู้เข้ากับประสบการณ์ตรงโดยกระบวนการฝึกสติเจริญปัญญา ให้มีสติในขณะ ปัจจุบัน ใช้สติเป็นหัวใจในการดำเนินงาน ฝึกให้มีเมตตากรุณาทั้งต่อตนเองและผู้อื่น เน้นการปฏิบัติ กรรมฐาน ผสมผสานระหว่างปริยัติ(ทฤษฎี)และปฏิบัติ(กรรมฐาน) เป็นการรวมเอาวิธีการศึกษาที่ดีที่สุด ของตะวันออก(ที่เน้นแนวพระพุทธศาสนา)กับวิธีการของตะวันตก^{๑๓}เข้าด้วยกัน ทำให้นักศึกษาสามารถ เรียนรู้ตัวเองได้อย่างลึกซึ้ง สามารถทำงานและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสร้างสรรค์

^{๑๒} มหาวิทยาลัยนาโรปะ ก่อตั้งโดยท่านโจกยัม ตรงปะร่วมกับพระทิเบตพลัดถิ่น ใน พ.ศ.๒๕๑๗ ณ โบลเดอร์ มลรัฐโคโลราโด คำว่า “นาโรปะ” เป็นชื่อของปรมาจารย์ชาวอินเดียซึ่งมีชีวิตอยู่ในช่วง พ.ศ.๑๖๔๓ เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาแบบทิเบต

^{๑๓}เช่น **ทฤษฎีการศึกษาพัฒนาชาติ** ที่อาศัยปรัชญาการศึกษาแบบประสบการณ์นิยมของนักคิดด้านการศึกษา เช่น จอห์น ดิวอี้, วิลเลียม คิลแพทริก ทฤษฎีการศึกษาพัฒนาชาติเป้าหมายให้ผู้เรียนพัฒนาไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม มีหลักการสำคัญ เช่น ถือว่า การศึกษาคือชีวิต ไม่ใช่การเตรียมตัวเพื่อการดำเนินชีวิต หมายความว่า กระบวนการเรียนการสอนควรจำลองชีวิตจริงมาให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ทางสังคม เป็นแหล่งจัดประสบการณ์ให้ผู้เรียน มีประสบการณ์ ได้ฝึกฝนค้นคว้า แก้ปัญหาทดลอง และพัฒนาให้ดีขึ้นเพื่อให้สามารถดำรงตนในสังคมได้ การศึกษาต้อง มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความเจริญงอกงามรอบด้านทั้งด้านอารมณ์ สังคม ร่างกายและจิตใจ

กระบวนการเรียนการสอนวิชาการ ควรส่งเสริมผู้เรียนศึกษาค้นคว้าด้วยตัวเองให้มาก ในขณะที่เดียวกันก็มีการลงมือปฏิบัติให้มากในรายวิชาที่ต้องมีภาคปฏิบัติ ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการฝึกฝนอบรมมีความเป็นอมตะไม่รู้จักเสื่อมคลาย

เป้าหมายที่ ๒ ความสามารถในการบริหารจัดการตัวเอง

ความสามารถในการบริหารจัดการตัวเอง จัดเป็นวิชาชีวิต(หรือทักษะชีวิต) เป็นเรื่องที่ไม่มีสูตรสำเร็จอยู่ในตำราใดๆ แต่เกิดจากสภาพแวดล้อมภายนอก มวลประสบการณ์หลากหลายที่ได้รับมาแต่ละวัน และการคิดใคร่ครวญของตัวเอง จนกลายเป็นความสามารถใน ๓ ด้าน คือ

(๑) มองตัวเองออก

รู้จักตัวเอง รู้ฐานะของตัวเอง รู้จุดอ่อนจุดแข็งของตัวเอง ในขณะเดียวกันก็พัฒนาตัวเองให้มีคุณธรรมคือยึดมั่นในความจริง มีความเด็ดเดี่ยวเข้มแข็งและปล่อยวางซึ่งเป็นคุณธรรมที่จะทำให้ดำรงตนอยู่ได้

(๒) บอกตัวเองได้

รู้คน รู้สภาพแวดล้อมจนถึงขั้นบอกตัวเองได้ว่า คนนี้ สภาพแวดล้อมนี้ดีหรือไม่ดีอย่างไร ควรจะเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์แค่ไหนอย่างไร

(๓) ใช้ตัวเองเป็น

รู้งาน รู้วิธีทำงาน และรู้ความสามารถและความถนัดของตัวเองที่เหมาะสมกับงานนั้นๆ มีอุปนิสัยทำงานให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ มีอุปนิสัยรู้จักผ่อนพัก รู้จักให้รางวัลชีวิต มีมุมสงบในขณะที่ทำงานและหลังเวลาทำงาน

เป้าหมายที่ ๓ บุรณการใน ๓ หลักวิชา

การศึกษาระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยไทยทั้งหลาย รายวิชาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ไม่ได้จัดให้ศึกษาเพื่อเป็นพื้นฐานของการศึกษาสาขาวิชา(วิชาเอก)ต่างๆ อย่างที่นักวิชาการบางคนเข้าใจกัน และรายวิชาในหมวดวิชามนุษยศาสตร์(ซึ่งเป็นหมวดย่อยในหมวดวิชาศึกษาทั่วไป)ก็เช่นเดียวกัน ไม่ได้มีไว้เพื่อเป็นพื้นฐานของการศึกษาสาขาวิชาใดๆ ไม่ได้จำเพาะเจาะจงว่าจะต้องเก่งด้านนั้นด้านนี้ แต่มีไว้เพื่อเป็นแกนในการบูรณาการวิชาการและวิชาชีพเข้ากับวิชาชีวิต(ทักษะชีวิต)

วิชาการ คือ ความรู้ความเข้าใจวิชาสาขาต่างๆที่ได้ศึกษาจบไม่ว่าจะเป็นระดับปริญญาตรี ปริญญาโท หรือปริญญาเอก

วิชาชีพ คือ ความสามารถอันเป็นมวลประสบการณ์ที่เกิดจากการประยุกต์ความรู้สาขาวิชาต่างๆ เพื่อการปฏิบัติหน้าที่การงาน

วิชาชีพิต คือ ความรู้ความเข้าใจหลักการดำเนินชีวิตในฐานะต่างๆทางสังคม เช่น ในฐานะลูก ในฐานะสามีภรรยา ในฐานะบิดามารดา

มีความจำเป็นอย่างไรที่ต้องบูรณาการ ๓ หลักวิชานี้เข้าด้วยกัน ? คนเก่ง มีความรู้ความเชี่ยวชาญ มีอาชีพการงานมั่นคง เวลาเกิดปัญหาขึ้นในชีวิตส่วนตัวหรือชีวิตครอบครัว แน่ใจหรือไม่ว่าจะสามารถแก้ปัญหาเหล่านั้นๆ ได้ เหมือนกับคนที่มีแต่ความดี เวลาประสบกับปัญหา ความดีจะช่วยแก้ปัญหาได้หรือไม่ ? ดังนั้น คนเก่งจึงต้องมีความดีด้วย มีความจริง(คือรู้สัจธรรมแห่งชีวิต)ด้วย

ความสรุป

พระพุทธเจ้าตรัสสรุปเนื้อหาธรรมที่พระองค์แสดงทั้งหมดไว้เป็นข้อความสั้นๆ ว่า “เราแสดงโลก การเกิดของโลก ความดับของโลก และทางนำไปสู่ความดับของโลก ในร่างกายยาววา หนาคืบ ซึ่งมีสัญญาและใจนี้” ความของพระพุทธพจน์นี้ก็คือว่า โลกและปรากฏการณ์ในโลกซึ่งเราคิดว่ากว้างใหญ่ไพศาลและมากมายนี้ ความจริงแล้วไม่ได้กว้างใหญ่ไพศาลและมากมายอย่างที่คิด ทุกอย่างสรุปลงในตัวคนนี่เอง ความดี ความชั่วไม่ได้เกิดจากที่ไหน เกิดในตัวคนและแผ่ขยายออกไปจากตัวคนนี่เอง ดังนั้น คนจึงเป็นศูนย์กลางของความดี ความชั่ว วิฤติการณ์ในโลกไม่ว่าจะเกี่ยวกับธรรมชาติเช่นภาวะโลกร้อน ความขัดแย้งในประเทศต่างๆ เกิดจากคนทั้งนั้น ยุคใดสมัยใด ประเทศใดสังคมใด คนมีคุณธรรมจริยธรรมก็ทำให้มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่เย็นเป็นสุข ยุคใดสมัยใด ประเทศใดสังคมใด คนขาดคุณธรรมจริยธรรมก็ทำให้เกิดความเสื่อมทรามอยู่ร้อนนอนทุกข์ ประเด็นปัญหาก็คือว่า ทำอย่างไรจึงจะขจัดความไม่มีคุณธรรม จริยธรรมแล้วสร้างคุณธรรม จริยธรรมขึ้นในตัวคนได้ นี่เป็นปัญหาที่เราพูดกันตลอดเวลาในทุกสังคม และเราแก้ปัญหานี้ไม่ได้หรือแก้ได้ไม่เต็มที่ เพราะเหตุไร ? สาเหตุน่าจะมี ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ การมองประเด็นเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรมไม่ครบวงจร

คนส่วนมากเข้าใจว่า คุณธรรม จริยธรรมเป็นทฤษฎี เป็นองค์ความรู้ เป็นกฎระเบียบที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรที่จะต้องศึกษาเพื่อให้เกิดความรู้แล้วจะเกิดมีคุณธรรม จริยธรรมขึ้นในตัวผู้ศึกษา อย่างไรก็ตามเป็นความเข้าใจถูกเพียง ๑ ใน ๓ ส่วนเท่านั้น เพราะการที่จะมีคุณธรรม จริยธรรมนั้น แท้จริงแล้วประกอบด้วย ๓ ส่วนคือ

ส่วนที่ ๑ หลักการ ได้แก่ประมวล หลักเกณฑ์เกี่ยวกับแนวประพฤติปฏิบัติทั้งของอาณาจักร และศาสนจักร เพื่อทำให้เกิดความดีงาม ความร่มเย็นเป็นสุขของชีวิต สังคม ประเทศชาติ ส่วนที่ ๑ นี้ จะต้องมี ถ้าไม่มีก็ต้องสร้างขึ้นมาให้ได้ และต้องจัดให้มีการศึกษาเล่าเรียนกัน ต้องสอนกันและกัน เรียกว่า “สอนให้รู้” จนถึงขั้น “รู้ดี”

ส่วนที่ ๒ วิธีการ ได้แก่วิธีการนำประมวล หลักเกณฑ์มาถือปฏิบัติในชีวิตส่วนตัวและชีวิตการทำงาน ส่วนที่ ๒ นี้จะสัมฤทธิ์ผลได้ต้องมีองค์ประกอบอีก ๒ อย่าง คือ (๑) การศึกษาอบรมสั่งสอน การว่ากล่าวตักเตือนกันและกันอย่างต่อเนื่อง และ(๒) ตัวอย่างความสำเร็จหรือแบบอย่าง หรือต้นแบบ(Role Model)ด้านความมีคุณธรรม จริยธรรม ทั้งในอดีตและปัจจุบัน เพื่อสร้างแรงบันดาลใจ สังคมต้องมีคนดี คนเก่งที่ประสบความสำเร็จที่จะเป็นตัวอย่างและสร้างแรงบันดาลใจให้คนรุ่นหลังได้เดินตาม ข้อนี้เรียกว่า “ทำให้ดู” จนเขา “ทำได้”

ส่วนที่ ๓ เป้าหมาย ได้แก่วัฒนธรรมประเพณีใฝ่ความดีงาม รักความดีงาม ยกย่องสรรเสริญ ความดีงาม เชิดชูความดีงาม และรักษาความดีงามให้คงทนอยู่ตลอดไป ขั้นที่ ๓ นี้จะเกิดมีขึ้นได้ คนมีคุณธรรม จริยธรรมต้องประกาศตัว แสดงบทบาท ทำหน้าที่เป็นการสะท้อนความมีคุณธรรม จริยธรรม ตลอดเวลา เรียกว่า “อยู่ให้เห็น” จนคนรุ่นหลัง “ใช้เป็น”(ทำเป็น)

ดังนั้น ต้องเข้าใจว่า คุณธรรม จริยธรรมไม่ใช่เพียงตัวทฤษฎีที่เรานำมาศึกษาจนมีความรู้ความเข้าใจแล้วตัวเราก็กลายเป็นคนมีคุณธรรม จริยธรรม แต่ต้องมีส่วนที่ ๒ และ ๓ ต่อไปอีก เวลาทำโครงการหรือกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมต้องทำให้ครอบคลุมทั้ง ๓ ส่วนดังกล่าวนี้

ประการที่ ๒ ระบบการศึกษาแยกส่วน

ระบบการศึกษาที่แยกเนื้อหาวิชาด้าน “ศิลป์” ออกจาก “ศาสตร์” แล้วจัดการเรียนการสอนแยกส่วน ในกระบวนการเรียนการสอนก็เน้นด้านปริยัติ(ทฤษฎี) ไม่เน้นปฏิบัติและปฏิเวธ ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ขั้น ๕ เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของคน และในขั้น ๕ เองก็มีทั้งส่วนที่เป็นศรัทธา เป็นอารมณ์ (ศิลป์) และส่วนที่เป็นปัญญา เป็นเหตุผล(ศาสตร์) การจัดการเรียนการสอนก็คือการใส่ข้อมูลเข้าไปในชีวิตคนเพื่อพัฒนาขั้น ๕ ใส่ข้อมูลศิลป์เข้าไปมากกว่าศาสตร์ ขั้นส่วนที่เป็นศิลป์ย่อมได้รับการพัฒนามากกว่า ใส่ข้อมูลศาสตร์เข้าไปมากกว่าศิลป์ ขั้นส่วนที่เป็นศาสตร์ย่อมได้รับการพัฒนามากกว่า ไม่มี ความสมดุลกัน ความเป็นคนที่สมบูรณ์จึงขาดไป ทำให้เป็นปัญหาในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม

หลักวิชาที่จะทำให้คนเป็นสมบูรณ์ โดยสรุปก็คือ ศาสนา ปรัชญา และวิทยาศาสตร์ นั่นคือหลักวิชาที่จะทำให้มนุษย์มีความงาม ความดี และความจริง ปรัชญาอยู่ตรงนี้ ดังนั้น วิชาการที่จะก่อให้เกิด

คุณธรรม จริยธรรมได้จะต้องประกอบด้วยทั้งศิลป์และศาสตร์ คนโบราณจึงนิยมใช้คำว่า “ศิลปศาสตร์” เช่นกรณีของศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการที่เรียนกันในอินเดียครั้งโบราณ (ตามนัยคัมภีร์โลกนิติและธรรมนิติ)^{๑๔} บางวิชาก็เป็นศิลป์ เช่น คณิตวิทยา วิชาขับร้อง ฉันทสา วิชาการประพันธ์ บางวิชาก็เป็นศาสตร์ เช่น สังขยา วิชาคำนวณ นิติ นิติศาสตร์

ในการจัดรายวิชาต้องบูรณาการทั้งศิลป์และศาสตร์เข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน และสัดส่วนที่เป็น “ศิลป์” ควรมากกว่า “ศาสตร์” หรืออย่างน้อยมีสัดส่วนเท่าๆ กัน ในกระบวนการเรียนการสอนคงไม่ใช่ใครอยากจะทำอะไรก็เลือกเรียนได้แยกส่วนกันไป แต่จะมีการบูรณาการทั้ง ๑๘ ประการนี้เข้าด้วยกันให้มีทั้งศิลป์และศาสตร์ควบคู่กันไป อาจมีการเน้นบางสาขาวิชา คนชอบคำนวณก็เรียนสังขยาจนเชี่ยวชาญปัญญาเฉียบแหลม ในขณะที่เดียวกันเพื่อให้สามารถสื่อสารและอยู่ร่วมกับคนอื่นได้ก็ต้องเรียน เกตุ วิชาการพูดด้วย และเพื่อให้รู้วิธีการบริหารให้ร่างกายแข็งแรงก็ต้องเรียนคณิกา วิชาการบริหารร่างกายด้วย คำว่า “ศิลปศาสตร์” จึงมีนัยสำคัญมากกว่าที่คิดกัน

“ศิลป์” เป็นเรื่องของศรัทธา เป็นเรื่องอารมณ์

“ศาสตร์” เป็นเรื่องของปัญญา เป็นเรื่องของเหตุผล

ถามว่า ชีวิตมีแต่เรื่องอารมณ์อย่างเดียวหรือมีแต่เรื่องเหตุผลอย่างเดียว จะเดินไปได้หรือไม่ ? ชีวิตดำเนินไปอย่างสมดุลเพราะองค์ประกอบของชีวิตเพียบพร้อมไปด้วยศิลปศาสตร์ คือมีทั้งศิลป์และศาสตร์ มีแต่ศิลป์อย่างเดียว ชีวิตก็ไหลไปตามอารมณ์ขาดแก่นสารสาระ ไร้ทิศทาง มีแต่ศาสตร์อย่างเดียว ชีวิตก็จืดชืดแห้งแล้ง ขาดสีสันไร้หัวใจ ชีวิตมนุษย์ทั้งโลกจะมีกิเลสมากหรือน้อย ที่เห็นดำเนินไปมีสีสันหลากหลาย ล้วนอาศัยเสาหลัก ๒ อย่างเท่านั้นคือ ศรัทธากับปัญญา ศรัทธาคืออารมณ์อยู่ในฝั่งของ “ศิลป์” ปัญญาคือเหตุผลอยู่ในฝั่งของ “ศาสตร์” ทั้ง ๒ อย่างเป็นกรอบธรรมชาติที่จัดระเบียบชีวิตให้มีความเหมาะสมพอเป็นไปได้ ไม่สุดโต่งไปข้างอารมณ์และไม่สุดโต่งไปข้างเหตุผล คุณค่าทางจริยธรรมจึงอยู่ที่จัดกระบวนการวิชาให้มีทั้งศิลป์และศาสตร์ควบคู่กันไป และในการเรียนการสอนต้องมีการบูรณาการเนื้อหาส่วนที่เป็นศิลป์และศาสตร์ในสัดส่วนที่เหมาะสม

^{๑๔} ศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการ ประกอบด้วย (๑)สูติ ความรู้ทั่วไป (๒)สัมมติ ความรู้กฎธรรมเนียม(๓) สังขยา คำนวณ (๔)โยคยันตร์ การช่างการยন্ত্র (๕)นิติ นิติศาสตร์ (๖)วิเสสิกา ความรู้การอันให้เกิดมงคล (๗)คันทัพพา วิชาขับร้อง (๘)คณิกา วิชาการบริหารร่างกาย (๙) ญนุพเพธา วิชายิงธนู (๑๐) ปุราณา โบราณคดี (๑๑)ติกิจฉา วิชาแพทย์ (๑๒) อิติหาสา ตำนานหรือประวัติศาสตร์ (๑๓)โชติ ดาราศาสตร์ (๑๔)มายา ตำราพิชัยสงคราม (๑๕) ฉันทสา การประพันธ์ (๑๖)เกตุ วิชาพูด (๑๗)มันตา วิชามนต์ (๑๘) สัททา วิชาไวยากรณ์

ข้อมูลจากพระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์** พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๙๐-๓๙๑.

บรรณานุกรม

คุณหญิงเกษมา วรวรรณ ณ อยุธยา, **การศึกษาเพื่อคุณค่าแห่งชีวิต Living Education**. กรุงเทพฯ: บริษัท แพล ฟรินท์ติ้ง จำกัด, มปป.

พระเทพเวที(ป.อ.ปยุตฺโต), **เพื่ออนาคตของการศึกษาไทย**. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๑.

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), **สยามสามไตร** สู่อนาคตที่สดใส ด้วยการศึกษไทยวิถีพุทธ. กรุงเทพฯ: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๒.

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม** พิมพ์ครั้งที่ ๖ และพิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์** พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระราชวรมนี(ป.อ.ปยุตฺโต), **ทางสายกลางของการศึกษาไทย** พิมพ์ครั้งที่สอง. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๐.

พิน ดอกบัว, **ปวงปรัชญาจีน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **คู่มือนิสิตระดับปริญญาตรี ปีการศึกษา ๒๕๕๓**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาฯ, พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๕, ๑๑, ๒๓ และ ๓๕**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มังคลัตถิณี แปล เล่ม ๒**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ไมเคิล เจ.เคลือบ(ผู้เขียน), สันติ อิศโรภกุล(ผู้แปล), **ขวัญฤดี-ธัญญา ผลอนันต์(บรรณาธิการ), ตามรอยอัจฉริยะ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ขวัญข้าว๙๔

/ บริษัท มิลเลเนียม มาย์ จำกัด, ๒๕๔๘.

วิกรม กรมดิษฐ์, **CEO มองซีอีโอโลก** เรียบเรียงโดย วิมล ไทยนิมโนล. กรุงเทพฯ: อัดลาายด์ ฟรินเตอร์ส บริษัท โฟสต์ พับลิชซิง จำกัด(มหาชน), ๒๕๕๑.

สมาคมเครือข่ายการพัฒนาวิชาชีพอาจารย์และองค์กรระดับอุดมศึกษาแห่งประเทศไทย,

การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง, สุดาพร ลักษณะนิยานาวิน(บรรณารักษกร). กรุงเทพฯ:

ไม่ปรากฏชื่อโรงพิมพ์, ๒๕๕๓.

อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา,ดร. **แนวทางสู่ความสุข** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์ ปริ๊มมายด์, ๒๕๔๙.